

Utsjoki Vetsijärvi 7. Ucjjuuhâ Veččâjävri 7. Mesoliitlii keđgiääigi aassâmsaje, mii áigáduvvoo jienääigi maņasii tooláámuu aassâm muudon. Paijeel 10 000 ive puáris čuosáttâh lii puárásumos sämmilij päikkikuávlust tubdum aassâmsaje. Tot lii jáávrán ollee skierijd šaddee puolžâst. Eija Ojanlatva 2020 SAAMVARK1:74, Säämimuseo Siida.

Museovirasto

Musealágádus
Museovirgádâh
Mu'zeikoontâr

Väldikodálávt merhâšittee arkeologâliih čuosáttuvah:

Sämmilij päikkikuávlun

Jouni Taivainen

Čuosáttuvah já eennâmkode arkeologâliih eromâš jiešvuodâh

Sämmilij päikkikuávlun kuleh länudâh, Aanaar já Ucjjuuvâ sehe Suáđikylá kieldâ leijee Laapi palgâs kuávlun. Enâdâh mulsâšud Kietâruottâs ruámšáás tuodârenâduvâin Aanaar riges jävrikuávlun já Suáđikylá taveuási ämmiristee tuodârenâdâhân. Ucjjuuvâ enâduv haldâšeh kuorbâ já meeci nálásâš tuodârkuávlun sehe Tiänu já Ucjjuuvâ juhâleevih. Pááihui láá meiddei vijđes äpijeegih.

Juuvâi, jaavrij já láádui ridoh láá lamaš hiävuliih aassâmsajeh aagij čoođâ. Lasseen toh láá lamaš šiev pivojirräseh já jotteemkiäinuh. Kuávlun piirâs lii pissoom kuhháá enâdâhamijdis tááhust tááláá västideijen, mon čuávumuššân maangah arkeologâliih čuosáttuvah láá lamaš kiävtust maangâ sierâ áigáduv.

Kuávlun puárásumos tubdum aasâd lii mesoliitlii adai ovdâkeeraamlii keđgiääigist suullân 10 000 ive tyehin, kuás majemuuh jienääigi pasáttâsah lijjii suddâm kuávlun. Ucjjuuvâ Veččâjävrist kavnum keđgitävireh láá amnâsijdis peeleeest siämmááh ko Taažâ Ruija ridoi puárásumos mesoliitliin aassâmsoojijn. Tävirij ráhtimist kevtum tekniik pelestis čuojoot meiddei Taveviestâr-Ruošâ

ohtávuodái kuávlun. Eres toolááh tubdum aassâmsajeh láá Ucjuuvâ Puálmággjäävrist sehe Aanaar Vyeppée já Säämimuseo kuávlust.

Neoliitlii adai keeraamlii keđgiääigist tobdojeh aassâmsajeh já pođos kávnuseh miätá sâmikuávlun. Merhâšitteemus tain lii lánuduv Kilbisjäävri Juovvagielas aassâmsaje, kost kávnnojii Taveviestâr-Laapi kuávlun vuossâmuuh ovdâhistorjâliih njajâlite pitáh (äigidem 4800–4550 oaa.). Aassâmsaje maangâpiälálii kávnusamnâstuvâst láá meiddei skáálžu korrâ já tiŋŋâ, moh muštâleh tovlái ässei ohtávuodâin Jienjâmeerâ riidon. Keđgiääigi keramiik kevttim taan kuávlust lái kuittâg härvinâš, mondiet keđgiägásij čuosâttuvâi miäruštállâm mesoliitlâš tai neoliitlâš keđgiääigán kullen lii távjá väädis tuše kavnum tävirij vuáđuld.

Neoliitlii ääigi loopâst suullân 3000–2000 oaa. kuávlust hárvuttii vijđes koddepivdo. Tast láá tuodâštussân maangah pivdorogeh, main stuárráamus uási áigáduvvoov tutkámpuátusij vuáđuld juov keđgiääigi loppâmuudon tai ton čuávnum tooláášmeetaalpajan suullân 1000 oaa. Pivdorogeh láá kuittâg kevttum meiddei historjâlii ääigi räi. Lemmee piällást leijee VARK-kuávlun (Lemmee pivdoroggekuáluseh) siskeeld suullân kulmâlov pivdoroggečuosâttâhâd, main láá paijeel 600 pivdorogged. Ko kodde pivdemân kevttum rogeh láá nomlâsân sâmikuávlun tijnjâliih arkeologâliih čuosâttuvah, suullân peeli kuávlun VARK-čuosâttuvâin siskeeld pivdoruugijd.

Utsjoki Ala-Jalve. Ucjuuhâ Vyeli-Jalve. Tiänujuuvâ piällást čunoipuolžâst leijee aassâmsaje lii lamaš assum neoliitlii keđgiääigi, pronssipaje já tooláášmeetaalpaje ääigi. Aassâmsaje paaldâst lii tobdos luosâpivdosaje. Vesa Laulumaa 2015 AKDG5443:3, Museovirgádâh.

Enontekiö Pöyrisjärven polkutie. lánudâh Pöyrisjärvi pälgiskiäinu. Pivdoroggečuosâttâh kulá Jierstirova pivdoroggevuáháduvah -nommäsâš VARK-kuávlun, mon pivdorogeh áigáduvvojeh neoliitlii keđgiääigi loopân já tooláášmeetaalpajan. Petri Halinen 2021 AKDG6959:2, Museovirgádâh.

Keđgiäáigi čuávuvâš áigádâh kočoduvvoo sâmikuávlust tooláášmeetaalpajeen, (2000 oaa. – 300 äam.), mii västid Nuorttâmeerâ riddokuávlui pronssipaje já puárásub ryevdipaje. Tooláášmeetaalpajasiih aassâmsajeh tobdojeh mottoom verd sierâ sâmikuávlui oosijn. Ohtâ vijdâsumos já pyeremusávt tutkum lii Tiänu Vyelikiävñást lejee valjeskávnuslâš aassâmsaje Ucjuuhá Vyeli-Jalvi, mast láá kavnum áigádâhân tijnpâliih täsimaddusiih kvartsiitnjuolâkeejih já asbestsiävuttum keramiik (Sär2-juávkun kullee Lovozero keramiik).

Kvartsiit lâi vijdáht kevttum uccâ tävirij aamnâs sehe keđgiäáigi já tooláášmeetaalpaje. Aamnâs lii skappum laigomáin kvartsiitnalliis keeđgijn. Tai laigosij ohtâvuodâst láá kavnum sehe amnâspasáttâsah já tävireh (VARK-kuávlui Guonjarvári laigoseh).

Inari Ävihjärvi. Aanaar Ävihjärvi. Ovdâhistorjâliih pivdorogeh Lemmee piállást. Vyevdist lejee čuosáttâh kulá vijdes Lemmee pivdoroggekuávluseh -nommâsâš VARK-kuávlun. Petri Halinen 2022 AKDG7185:2 já AKDG7185:6, Museovirgádâh.

Koskâryevdipaje áigáduvâst láá uáli väániht kávnuseh, mutâ ovdâmerkkân Säämimuseo Siida kuhháa kevttum aassâmsaajeest láá radioiđđääáigidmeh, moi vuáđuld kuávlust láá puáhtám aassâđ talle-uv. Mañesryevdipaje historjálávt tubdum sâmmilâš kulttuur álgá tiettuđ arkeologâlii amnâstuvâst. Tot uáinoo tävirijn já eromâšávt kuáđi kaskoo lamaš njuálgurobdâháa hámásij oommânpardosij leevvânmist, moh tobdojeh Suomâst tuše Ucjuvâst Kiemâjáávrán ollee kuávlust. Taat oommânkíäđgáttâhtijppâ áigáduvvoov tutkâmušâi vuáđuld mañesryevdipaajeest koskâáigán (suullân 800–1600 äam.). Aanaarjuuvâ riddoteermist lejee Čivtvääri aassâmsaajeest láá 25 njuálgurobdâháa hámásii oommânpardosid (aassâmsaje ääigidmeh 600–1600 äam.). Nubbe eromâš kuhháa assum saje lii Suáđikylá Juikenttä, mii lii tääl Lokka tahoáldást alaneijee vyeligis mooreensuálustuvâst. Tot lii lamaš assum koskâttuvvâi tooláášmeetaalpaajeest suullân 1600-lovo pelimuodon (äam.), já ton valjes kávnusamnâstâh čuojoot eereeb iärrás kärjillâš-novgorodlâš kävppikoskâvuodâid.

Koskâáigi Novgorod, Ruotâ já Taažâ perustume kuávlui kuáttá stuáru. Laapi já läädi räáji iäruuttij syemmilij tááluunij aassâm máddáas Lâdieennâm Laapi enâmist. Lappi gis juáhásij jieijâs kuávlulávt räijejum Lappiid, moh juáhásii lappikyláid adai sijdáid. Tai kuávdášpäikkien hamâšuvvii tálvikyláh 1500-lovvoost. Ohtâ merhâšitteemus tálvikylái kuávluin lii Aanaar Uáđđiveejeest, kost tobdojeh puohnâssân käävci tálvikylá päikkid, main juáhháast láá maangâ kuátisaje (VARK-kuávlui Uáđđivei tálvikyláh). Taan äáigi meiddei ristâosko aalgij väldid puáris osko saje, mast láá mušton sieidih já pase pääihih tegu lánuduv Näkkäl sieidi já Aanaar Äijihsuálu. Puárâsumos tubdum kirkkosaje lii lánuduv Markkânist. Puásuituálu juuvâi Ucjuvâ já lánuduv kuávlui 1700-lovvoost. Puásuituálust muštâleh ei. keđgi- tâi rissesivláh já käärdih (lánuduv Bihcosjávri keđgikârdi já Bierfejávri keđgikârdi, Ucjuvâ Erttetvári).

Enontekiö Markkina. Iänudâh Markkân. Čuosâttâh lii lamaš Viestâr-Laapi merhâšittee kirholâš já haaldâtlâš kuávdâš já markkânsaje 1600-lovvoost 1800-lovo räi. Kooveest lii Markkân kirho já hävdieennâm saje. Sirkka-Liisa Seppälä 2008 AKDG432:7, Museovirgádâh.

Utsjoki Välimaa. Ucjuhâ Välimaa. Tiänu riddoterassist leijee juhâsämmilij kieddi lii historjâlii ääigi aassâmsaje. Kooveest kaskoo ohtâ kuátivuáđuin. Tyehin museotáálu rakânâsah. Teija Tiitinen 2003, AKDG6858:1, Museovirgádâh.

Inari Nukkumajoki 4. Aanaar Uáđđivei 4. Juhâpiällást vyevdist leijee historjâlâš anarâšâi tälvisiijdâ saje, kost tiättojuh love kuátivuáđđud. Kooveest ohtâ kuátivuáđuin. Petri Halinen 2021 AKDG7187:6, Museovirgádâh.

Inari Sotajoen suupankki. Avveel Čuđejuuvâ njälmitermi. Avveeljuuvâ já Čuđejuuvâ teivâdemsaajeest lejee 1800-lovo loopâ kolletoidemsaje. Kooveest lii lavneest putestum juovâ, mast láá jieškote-uvlágán kollekuáivum tovâttum kuáivuttásah já leje. Teija Tiitinen 2003, AKDG7240:1, Museovirgádâh.

Sodankylä Ruijanpolku. Suáđikylá Ruijapäälgis. Merâpoodâ riddoost Jienjâmeerân adai Ruija riidon jottáám päälgis mainâšuvvoo vuossâmuu tove historjáljin kâldein 1500-lovo loopâst. VARK-kuávlun lii väljejum Suobbâd luándumeecist jottee uási, kost päälgis lii merkkejum enâdâhân merkkâmuorâiguin já -keđgiguin. Kooveest päälgis já merkkâkeđgi. Juha-Pekka Joonas 2021 SAAMVARK1:30, Säämimuseo Siida.

Sämikuávlust kevttii kuhháá puáris tovláid jotteemkiäinuid, moh čuávullii čäcikiäinuid já älkkeht jotteemnáál enâdov rastelditmijd. Ohtâ merhâšitteemuin lii lamaš Merâpoodâst Jienjâmeerân jottee Ruijapäälgis, mast vuossâmuuh merkkiimeh láá jo 1500-lovo loopâst. Tääi kiäinu puáhtá jotteed ovdâmerkkân Suobbâd luándumeecist (Ruijapálgá VARK-kuávlun).

Vuáđutiáduh čuosâttuvâin já VARK-kuávluin

Sämmilij päikkikuávlust VARK-čuosâttuvah láá ohtsis 97, mii västid 4,6 % puoh eennâmkode toovlášpasâttâsregister čuosâttuvâin. Čuosâttuvah láá 37 VARK-kuávlust.

Stuárráamus uási arkeologâlijn čuosâttuvâin kuleh maangâ čuosâttuv hammim VARK-kuávluid (72 čuosâttâhhâd). Tuše 26 arkeologâlii čuosâttuv hámmejeh jiečânâs oovtâ čuosâttuv VARK-kuávlun. Kulmâ VARK-kuávlun, main láá ohtsis 9 arkeologâlâš čuosâttâhhâd, láá miel toovlášpasâttâsregister kuávlurajimij viđđâsub rajimáin. Puoh tain tábâhtusâin paldâlâs čuosâttuvvâid lii tohum čuosâttuvvâid ovtâstittee ohtâšâš VARK-kuávlun rajim. Váldu-uási VARK-kuávluin (35 VARK-kuávlun,

main láá 63 arkeologáláš čuosáttáhhád) láá mielđ toovlášpasáttásregisterist oovđanpuohtum arkeologálij čuosáttuvái kuávlurajimij miäldásijn rajimijguin.

Lemmee pivdoroggekuáluseh lii viđđásumos maangâ arkeologálie čuosáttuvást hámmejum VARK-kuávlu. Toos kuleh 31 arkeologálie čuosáttáhhád toovlášpasáttásregister miäldásijn kuávlurajimijguin.

Maangah arkeologálieh čuosáttuvah äigiduvvoje maangâ sierâ äigádâhân já siskeldeh jieškote-uvtijppásijd arkeologálieđ čuosáttuváid. 38 % VARK-čuosáttuváin äigiduvvoje eenâb ko tuše oovtâ äigádâhân já tuše 23 % čuosáttuváin siskeldeh eenâb ko tuše oovtâ tiijpân kullee arkeologálieđ čuosáttuváid.

Sämmilij päikkikuávlu VARK-kuávlui viđđoduv mediaan lii 2,828 hehtaarid já oohtänrekinistum viđđodâh lii suullân 330 hehtaarid. VARK-kuávlui viđđoduvái tubdâldâhlovoh kávnnoje vuoluubeln tavlustuvást.

VARK-čuosáttuváin 3 láá sajattâhkaavajum kuávlust (3 % čuosáttuváin) já 31 almoskaavajum kuávlust (32 % čuosáttuváin).

ägidem	pt:d	%
ovdâhstorjáláš	43	28 %:d
keđgiäigásâš	32	21 %:d
<i>ij miäruštállum</i>	19	-
<i>mesoliitláš</i>	5	-
<i>neoliitláš</i>	9	-
pronssipajasâš	2	1 %
toolášmeetaalpajasâš	19	12 %:d
ryevdipajasâš	12	8 %:d
koskáäigásâš	12	8 %:d
historjáláš äigi	33	22 %:d

Tavlustâh. Sämmilij päikkikuávlu VARK-čuosáttuvái äigálij oosij juáhásem.

	ha:d
koskáárvu	9,153
mediaan	2,828
mulsâšuddâmkoská	0,026–53,806
viđđoduvah ohtsis	329,506

Tavlustâh. Sämmilij päikkikuávlu VARK-kuávlui viđđoduvái tubdâldâhlovoh.

tijppâ	pt:d	%
kärbishilgottâsah	-	-
aassâmsajeh	45	37 %:d
hävdisajeh	4	3 %
kirkkoráhtuseh	3	2 %
kedgiráhtuseh	2	2 %
jotteemkiäinuh	1	1 %
kultti- já mainâspäähih	7	6 %
luánduhamâšumeh	-	-
kavnâmsajeh	-	-
eennâmráhtuseh	1	1 %
piäluštemráhtuseh	-	-
amnâstempäähih	3	2 %
taaidâ, muštomeerhah	2	2 %
tábáhtussajeh	-	-
ráhtulášvuotâčuosâttuvah	-	-
tyeji- já ráhtimsajeh	55	45 %:d

Tavlustâh. Sâmmilij päikkikuávlv VARK-čuosâttuvâi siskeldem toovlášpasâttâstijpâi juáhâsem.

Sämmilij päikkikuávlu VARK-kuávluh

